

IN MEMORIAM

МИРКО БАРЈАКТАРОВИЋ (1912-2005)

У деведесетчетвртој години живота у Београду је умро проф. др Мирко Барјактаровић, један од најистакнутијих етнолога којег је изњедрила Црна Гора. Рођен је 15. јуна 1912. године у селу Петњику код Берана (четири мјесеца прије него је Османлијско царство доживјело слом и његов берански крај се сјединио са Краљевином Црном Гором), у угледној породици Риста и Милице Барјактаровић, рођене Боричић.

Његово братство води поријекло од Поповића из Горњег Медуна, у Кучима. Родоначелник братства Барјактаровића био је, како је утврдио сам Мирко, Никола Поповић, Куч Дрекаловић, који се са братом Божом (од кога је касније настало братство Божовићи) доселио у село Петњик, почетком друге половине 18. стољећа. Према вјеродостојном историјском предању са Николом се доселила и његова снаха Гана, удовица другог брата (од њеног потомства се касније развило исламизирано братство Ганићи, угледни бегови у Рожајама и представници османских установа власти у Рожајама, Беранама и Пећи). Презиме Барјактаровић настало је по барјаку који је Милосав Крагов, Николин унук, добио од Карађорђа 1809. године, када су србљачке и васојевићке чете, заједно са морачким и дробњачким, пошле у сусрет устаницима Шумадије и среле се код Суводола и Сјенице. Братство Барјактаровићи се током 19. и 20. стољећа умножило и постало једно од најбројнијих србљачких и васојевићких братстава у Лимској долини. Из њега је потекло много ратника, угледних првака и истакнутих интелектуалаца.

Мирков отац Ристо, погинуо је четири мјесеца послје рођења сина, пред крај октобра 1912. године, заједно са дванаест сабораца, на планини Штедиму, изнад Ругове, као борац Доњовасојевићке бригаде (чинили су је шест батаљона устаника), а која је, послје ослобођења Берана 16. октобра 1916. године, у саставу Источног одреда Црногорске војске, под командом дивизијара Јанка Вукотића, наступала правцем Рожаје-Ругова-Пећ. Будући етнолог и универзитетски професор, одрастао

је уз мајку Милицу, бистру и отреситу жену, родом из васојевићког братства Боричића, са Полице (Бабина) код Берана. Растао је у задружној средње имућној породици (бројала је 14 чланова), која се крајем двадесетих година подијелила. Живот у задружној породици, уз мајку, бабу, стрица и стрину са њиховом дјецом, био је од утицаја да се Мирко рано упозна са богатом традицијом и народном културом и касније определије ли за студије етнологије и српског језика са књижевношћу.

Основну школу је учио у родном селу, а Вишу реалну гимназију у Беранама (1924-1932). У току гимназијског школовања дружио се, поред осталих другова, и са нешто старијим Милованом Ђиласом и нешто млађим Михаилом Лалићем. По завршетку гимназије, уписао се на студије етнологије и српског језика на Филозофском факултету у Скопљу (овај Факултет од оснивања 1921. године до Априлског рата 1941. био је у саставу Београдског универзитета). Шеф етнолошке катедре био је доцент др Миленко Филиповић. Послије завршене друге године, студије је наставио на Филозофском факултету у Београду, код најеминентнијих српских етнолога: академика Тихомира Р. Ђорђевића и академика Јована Ердељановића, познатог писца дјела *Стара Црна Гора*, *Братноножићи*, *Пипери* и других студија. Дипломирао је 1936. године са одличним успјехом.

Након одслужења војног рока (1937), Мирко Барјактаровић је постављен за суплента у Подгоричкој гимназији, гдје је предавао етнологију и српски језик школске 1938/39. године, да би ујесен 1939. био премјештен у Беранску гимназију као суплент. У љето 1940. године професор Ердељановић га је позвао на Филозофски факултет у Београду на слободно мјесто асистента етнологије. У краткотрајном Априлском рату 1941. године учествовао је као војни обвезник, успјевши да избјегне заробљавање маја 1941. и вратио се у окупирани Београд. Није остао на Универзитету, већ је, као “национално непоуздан”, премјештен у Етнографски музеј, гдје је радио као кустос до завршетка Другог свјетског рата 1945. године. Од 1945. до 1947. године поново је добио мјесто на Катедри за етнологију на Филозофском факултету, а од 1947. до 1952. изводио је наставу етнологије у звању предавача. Етнолошка катедра тих година није имала ниједног професора, јер су професори академици Јован Ердељановић и Тихомир Р. Ђорђевић умрли 1944, а професор др Боривоје Дробњаковић је тек 1950. године дошао на Факултет. Таомир Вукановић је, иако без доктората, био постављен за ванредног професора по позиву, али је и он због гријеха у односу на присвајање рада историчара Владимира Ћоровића морао да напусти Факултет. Тако је читав терет на Катедри етнологије пао на предавача Барјактаровића, који је, поред организовања и извођења наставе, радио на обнови би-

блиотеке Етнoлошког семинара (спалили је њемачки нацисти приликом одступнице из Београда октобра 1944. године) и стварању других услова за студијски рад етнолога. Било је то вријеме када се, због недостатка професора, постављало питање опстанка ових студија, али Мирко Барјактаровић је својом упорношћу допринио да Катедра опстане. Од доласка проф. др Боривоја Дробњаковића за шефа Катедре више се није постављало питање њеног опстанка.

Мирко Барјактаровић је 1952. године одбранио докторску дисертацију (*О земљишним међама у Срба*) и изабран за доцента, потом 1958. за ванредног а 1971. и за редовног професора етнологије на Филозофском факултету у Београду. Предавао је више научних дисциплина - предмета, чије је садржаје, углавном, сам конципирао: *Опиту етнологију, са уводом у етнoлошке студије и историјом етнологије; Посебну етнологију свих народа света по континентима; Етнологију Црне Горе; Етнологију балканских народа*. Послије пензионисања проф. др Милисава Лутовца (родом из Дапсића, сусједног Мирковом селу Петњику), предавао је и *Антропографију. Опиту етнологију* предавао је и студентима археологије и историје умјетности на свом Факултету - и студентима географије на Природно-математичком факултету у Београду (1952-1956) и Природно-математичком факултету у Новом Саду (1963-1995). По позиву држао је предавања и студентима етнологије у Љубљани и Приштини. Повремено је држао предавања и на Коларчевом народном универзитету у Београду.

Др Мирко Барјактаровић се школске 1952/53. године усавршавао на универзитетима у Грацу и Бечу, гдје је (1953) држао предавање о неким особеностима српског језика и етнологије српског народа. Активно је учествовао у раду Етнoлошког друштва Југославије (са рефератима и саопштењима) од краја педесетих до седамдесетих година прошлог вијека. Са запаженим рефератима иступао је и на конгресима Савеза удружења фолклориста Југославије: III (Цетиње, 1957); IV (Загреб, 1958); V (Зајечар и Неготин, 1959); VIII (Ужице, 1961); XII (Цеље, 1965); XIV (Призрен, 1967); XVI (Херцег Нови, 1969) и др. Од 1995. до 2001. године учествовао је са рефератима на годишњим састанцима Етнокултуролошке радионице у Сврљигу, што се види из садржаја Зборника радова (I-VII).

Проф. др Мирко Барјактаровић је иступао са запаженим рефератима и на међународним научним скуповима из области етнологије, односно фолклористике (Софија, 1963, Москва, 1964); на Славистичком конгресу у Софији 1965. године поднио је саопштење о етничком одређењу становништва у СФРЈ; на скупу совјетских етнографа у Кишињеви 1968. године поднио је реферат о стању етнологије у Југославији; иступао је на етнoлошким скуповима у Словачкој (1970) и Шведској

(1979). Био је учесник са рефератима на Симпозијумима “Сеоски дани Сретена Вукосављевића”: I (1973), II (1974) и IV (1976). Више година био је члан Одбора за етнологију ЦАНУ и радио на научним пројектима ове Академије (*Ровца, Шекулар*).

У више мандата био је управник Одјелења за етнологију Филозофског факултета, а од 1961. до 1969. године руководио је, као директор, Етнографским институтом Српске академије наука и уметности. Пензионисан је 1. октобра 1979. године, али је наставио да држи наставу етнологије на Природно-математичком факултету у Новом Саду.

Библиографија проф. др Мирка Барјактаровића броји 497 јединица и 50 текстова литературе о њему, што укупно износи 547 редова. Од овог броја 14 су посебна издања, од којих су најобимније студије: *О земљишним међама у Срба*, Београд, САНУ, 1952, стр. 105; *Првобитни облици религије*, Београд, стр. 63+13 фотографија; *Ругова и њено становништво*; *Етнолошка и антрополошка проучавања*, Београд, 1960; *Ровца (Етнолошка монографија)*, Титоград (ЦАНУ), 1984; *Основи опште етнологије*, Београд, 1977. Аутор је и монографије и о родном Петњику (1986).

У том широком и разноврсном броју тема којима се бавио проф. др Барјактаровић више од једне трећине су оне које се односе на етнологију Црне Горе.

Научна и стручна критика професора Барјактаровића с правом сврстава у “етнолошке енциклопедисте”. Предмет његових истраживања, у временском распону од средњег вијека до савременог доба, током седамдесет година истраживачког рада, била је традицијска култура српског, односно црногорског и осталих балканских народа. Нарочито су га научно интересовали: *поријекло, кретање и састав становништва* у појединим крајевима (Ужичка област, Јадар, ђердапска насеља, “оазе” инородног становништва у другој иноетничкој средини: Црногорци у Пероју, у Истри и Петровом Селу, код Кладова; Цигани у Апатину и другим насељима). Проучавао је етничке промјене у Метохији, етничка кретања и промјене у Горњем Полимљу и другим крајевима. Написао је неколико *антрополошких мањих монографија* о варошицама (Пријепоље, Ушће, Гуча, Ариље, Јањево, Власеница), чиме је дао допринос проширењу предмета етнологије - пратећи кретање аграрног друштва ка урбаним насељима. Интересовала га је и *етиологија* појединих топонима и *расвјетљавање имена насеља* (Матаруге код Пљеваља, Лагатор у Бихору, код Цетиња и Лознице, Трепча код Плава, Пасковац у Јадру, Шекулар, Петњик, Бастахе и др. у Горњем Полимљу). Знатан број тема посветио је расправљању проблема поистовјећивања *вјерске и националне припадности становништва* (исламизирани Срби и Црногорци

са “Турцима”, оних који су прешли у католичку вјеру са Хрватима и православних са Србима). Један број његових радова посвећен је разним облицима материјалне и *техничко-технолошке културе народа* (водјенице за мљевање жита у Горњем Полимљу, ваљавице (или тупавице) за ваљање сукна у околини Ниша, прављење кречана у Васојевићима, прављење барута у Црној Гори, печење ракије у Банату, вјетрењаче за мљевање жита у Банату, “рабош” као начин записивања бројчаних вриједности, вјештачко наводњавање у околини Берана, старо лончарство и израда црепуља у околини Берана и др.). Писао је и о поријеклу црногорске ношње, друштвеном животу, организацији породичних задруга, црногорском племенском друштву, балканским племенским заједницама, сродничкој терминологији, селу као културној заједници, најновијим миграцијама становништва, промјенама у начину живота, солидарности, промјени менталитета и другим феноменима у нашем народу. Из области *духовне културе* народа обрађивао је вјеровања и празновјерице (о ђаволу, поријеклу неких древних обичаја, народним предањима).

У више прилога Барјактаровић је обрадио неке појаве из старије прошлости (“празан гроб”, непомињање неких имена, проблем првина - прва воћка, прво јагње, први ручни рад), о штапу и његовој улози у животу нашега народа, убијању старих људи, институцију “манастирских војвода”, људи који чувају туђе “богомолје”, сродству по куму, сродству по имену, поријеклу крсне славе, посмртној свадби и другим питањима. Знатан број радова др Барјактаровић је посветио и неким етнолошким проблемима и појавама свог ширег завичаја - Горњег Полимља (саобраћају и саобраћајним средствима, путевима у прошлости, старим гробљима, погребним обичајима, јелу и пићу и др.)

Осим интересовања и проучавања појава из племенског црногорског друштва, исељавања Црногораца у Србију (Ужичку област, Грузу и Петрово Село) и Истру (Перој) и промјене у њиховом начину живота, посебан предмет Барјактаровићевог проучавања биле су и неке специфичне појаве из ранијег црногорског народног живота: тобелије (завјетоване дјевојке), двоженство, казна каменовањем, трепанација или ша роњање и др.

Др Барјактаровић је један од првих наших етнолога који је у више радова обрадио многе појмове из *Горског вијенца*, тог драгоцјеног извора за разумијевање народног живота и традиционалних обичаја и схватања Црногораца (племе, култ брата, оружје, тумачење појединих стихова и др.). Његова библиографија свједочи да је писао и о Марку Миљанову као етнографу, Стевану Дучићу, Андрији Јовићевићу, Томашу Катанићу. Етнолошке теме је налазио и у Душановом законнику и “Рјечнику” Вука Караџића. Посебне чланке посветио је ствараоцима у етнолошкој науци

- својим професорима: Тихомиру Р. Ђорђевићу и Јовану Ердџановићу, старијим савременицима: Сретену Вукосављевићу, Митру Влаховићу, сарадницима Боривоју Дробњаковићу, Татомиру Вукановићу, Браниславу Русићу, Мирославу Драшкићу и др.

Професор Барјактаровић је ревностно пратио научну продукцију из области етнологије, антропогеографије, географије и историографије о чему свједочи више десетина приказа, осврта и полемичких текстова. Занимљиви су Барјактаровићеве полемички текстови са проф. др Миленком Филиповићем, својим првим наставником (поводом његовог критичког приказа Барјактаровићеве књиге *О земљишним међама у Срба* и чланка: *Прилог проучавању тобелија (заветованих дјевојака)*, Томицом Никчевићем, Милутином Пламенцом и другим ауторима чије је радове приказивао.

Мирко Барјактаровић је као плодан етнолог сарађивао у преко седамдесет часописа, листова, зборника радова и других периодичних публикација у нас и иностранству. Писао је популарне чланке из своје струке - о животу и обичајима појединих народа Европе, Африке, Азије итд. Радови су му публиковани на десет страних језика (бугарском, албанском, мађарском, енглеском, њемачком, пољском, руском, украјинском, словачком и русинском).

Мирко Барјактаровић је знатан број радова објавио и у периодици Црне Горе: *Зети, Библиографском вјеснику, Гласнику Етнографског музеја на Цетињу, Гласнику Цетињских музеја, Овдје, Побједи, Пракси, Просвјетном раду, Слободи, Старицама Црне Горе, Стварању и Токовима*. Црногорска академија наука и умјетности објавила му је етнолошку монографију *Ровца* (1984). Оставио је (додуше нередиговани) рукопис *Шеклар - етнолошка студија*, коју је радио као истраживачки пројекат ЦАНУ (очекивати је да ће га Академија публиковати као посебно издање).

Проф. Барјактаровић се бавио и енциклопедијским радом. Сарађивао је у *Енциклопедији Југославије* (објавио је 51 одредницу), популарној енциклопедији *Брохаус* (објавила 80 одредница) и *Енциклопедији "Просвете"* (3 одреднице). Радо се одазвао и позиву Редакције Енциклопедије Црне Горе која је отпочела да ради на овом пројекту у оквиру програма рада Црногорске академије наука и умјетности.

За научни рад Мирко Барјактаровић је добио више награда и признања (од Филозофског факултета у Београду, Природно-математичког факултета у Новом Саду, Етнографског музеја у Београду, Скупштине општине Сврљиг у др.).

Филозофски факултет у Београду објавио је, поводом 85-годишњице живота професора Мирка Барјактаровића, *Споменицу* у његову част "као првом од заслужних етнолога наше средине" (XIX, 1997). У

Споменици Мирка Барјактаровића објављени су прилози 25 домаћих и страних аутора, поштовалаца његовог дјела. У том Зборнику објављена је и библиографија радова Мирка Барјактаровића из периода 1936. до 1997. године.

Библиографски вјесник бр. 1-2-3/2003. објавио је *Био-библиографију проф. др Мирка Р. Барјактаровића* из пера нашег најпознатијег библиографа Добрила Аранитовића. И то је било значајно признање неморном и истрајном интелектуалном посленику Барјактаровићу.

Као особито признање за проучавање и освјетљавање етнологије свог ужег завичаја и области Горњег Полимља, Скупштина општине Беране додијелила му је награду “21. јул” (1994).

Смрћу проф. др Мирка Р. Барјактаровића црногорска и српска етнологска наука је изгубила угледног научника, плодног ствараоца и достојног сљедбеника утемељивача антропогеографске школе гласовитог Јована Цвијића и “првог етнолога на Балкану” Јована Ердџановића. Његово тематски разноврсно, научно садржајно, темељно и прецизно дјело трајно је уграђено у културу Црне Горе. Барјактаровићево дјело остаје подстицајно за савремене и будуће генерације етнолога нашег поднебља. Оно ће бити незаобилазно по тематици и научним резултатима од којих ће полазити у истраживањима не само будући етнологи и етнографи већ и географи, социолози, историчари и истраживачи обичајног права.

Миомир Дашић